

Hilde Henriksen Waage

Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier (IAKH),
Universitetet i Oslo (UiO)

HIS 2411/HIS 4411 Neighborhood Bully? Stormaktene og Midtøsten siden 1945

Tema 9:

Irak – innenrikspolitikk som utenrikspolitikkens primat

Anbefalt litteratur:

Yezid Sayigh og Avi Shlaim: *The Cold War and the Middle East*, ss. 186-215.

Charles Tripp: *A History of Iraq*, ss. 108-297.

Ole Kristian Grimnes, *Den todelte verden, Cappelens verdenshistorie, bd. 18*, ss. 136-138, 263-267, 272-278.

Erling Bjøl: *Den nye verdensorden, Cappelens Verdenshistorie, bd. 19*, 175-180, 185-193.

Hovedspørsmål:

- *Hvorfor har vi ingen fred i Midtøsten i dag mellom Israel og palestinerne?*
- *Hvordan kan vi forklare konflikten?*
- *Hva er de dypere liggende årsakene til at konflikten har utviklet seg slik som den har?*
- *Hvorfor er det viktig å kunne historie for å forstå konfliktene i Midtøsten?*
- *Hvordan er de knyttet sammen? Hvordan har de virket inn på hverandre?*
- *Hvordan har stormaktene forholdt seg til regionen?*
- *Hvordan har det virket inn på konfliktene?*

Dannelsen av Irak

Irak dannet etter første verdenskrig.

Kunstige grenser trukket av stormaktene.

Under det osmanske riket: 3 provinser: Mosul, Bagdad, Basra.

Britene fikk ansvar for Irak i 1920.

Nasjonalistisk motstand mot britisk styre.

Britene innsatte vennlig innstilt lokalt styre.

Irak formelt etablert i 1921.

Blandet befolkning:

- 80% arabisktalende, 15% kurdisktalende
- 90% muslimer
- 7:5 forhold mellom sjia og sunni

Få betraktet seg selv som *irakere*.

Tilhørighet til stamme og religiøst samfunn.

Første verdenskrig hadde vist stormaktene betydningen av olje.
 Strategisk spill om Midtøsten.
 1927: Første oljefunn i Irak.

1916: Det arabiske opprøret mot det osmanske riket.
 Nuri al-Said: Stabssjef for den arabiske opprørshæren.
 Arabisk skuffelse over mangelen på selvstyre etter første verdenskrig.
 Det brøt ut opprør i Irak.
 Dyrt for britene å holde kontrollen.
 Irakisk regjering etablert 1921.
 Hashemitten Faisal I kronet som konge.

Nuri al-Said spilte en viktig rolle i den nye staten.
 Politikk handlet om personlighet og allianser.
 Politiske partier lite annet enn navn på fraksjoner.
 Makten konsentrert hos en liten elite.

1941: Offiserer med nazisympatier i kuppforsøk.
 Britene intervenerte.
 Den nære relasjonen til britene fortsatte.
 Opposisjonen styrket: Kommunistpartiet fikk økt støtte.
 Kommunistene krevde irakisk nøytralitet i den gryende kalde krigen.
 Andre partier stilte krav om brudd med Storbritannia.
 Store demonstrasjoner i 1952 og 1954.
 Said svarte med å avskaffe parlamentet og politiske partier.
 All motstand knust.

Regionale relasjoner fram til 1958

Målet for Said: Føderasjon med Syria.
 Mistenksomhet mot Irak fra andre arabiske land.
 Egypt landets erkerival: Kamp om regional dominans.
 Said mistenksom overfor kommunistene og Sovjetunionen.

1955: Irak opphevet diplomatiske forbindelser med Sovjet.
 Bagdad-pakten etablert: Irak støtt plassert på Vestens side.
 Forsvarspolitisk samarbeid for å møte den røde fare.
 Militær trening fra britene og USA sikret.
 Erstattet den bilaterale avtalen med britene uten å bryte med vestmaktene.

Fra monarki til republikk

Trusselen mot regimet kom ikke utenfra, men innenfra.
 Militære offiserer reagerte på monarkiets vanstyre og nære forhold til Vesten.
 Ydmykelsen total for araberne i Palestina i 1948.
 "Frie offiserer" planla å styrte regimet.

1956: Suez-krisen satte fart i planene.
 Voldsomme reaksjoner over vestlig intervensjon.
 Irak: Demonstrasjoner og unntakstilstand.
 1958: Nasser – det irakiske regimets fremste fiende – i union med Syria.
 Irakisk union med Jordan inngått som motvekt.

Opposisjonen innenfor det militære grep sjansen: Kupp.
 14. juli 1958: Kong Faisal II drept: Hashemittene fjernet fra makten.
 Irak proklamert republikk.
 Ny leder: Abdul Karim Kassem.
 Irak sydet av indre motsetninger og konflikter.
 Mange drømte om panarabisk superstat.
 Nasser den store arabiske helten.

Kassem ønsket ikke å bli styrt fra Kairo.
 Han satset heller på en "Irak-først" politikk.
 Systemet fortsatt tuftet på personlige allianser og samarbeid med hæren.
 Opposisjonen splittet:

- Arabiske nasjonalister
- Pan-arabister
- Nasserister
- Baath-tilhengere

Blant folk flest: Kommunistpartiet trakk flest tilhengere.
 Ga løfter om forandring, store forskjeller mellom fattig og rik.
 Ønsket tilnærming til Moskva, ikke Kairo.
 Kassem sto overfor to utfordringer i sitt arbeid for irakisk samhold:

- Pan-arabistenes ønske om arabisk enhet
- Kommunistenes ønske om tettere forhold til Sovjet

Desember 1959: Brudd med Bagdad-pakten.
 Kassem: Liten sympati for kommunismen, men trengte stormaktsstøtte.
 Sovjetunionen hadde startet leveranser av militært utstyr etter revolusjonen i 1958.
 Irak forsøkte å bruke den kalde krigen til å fremme egne interesser.
 Washington: Iraks tilnærming til Sovjet vakte bekymring.
 Teknisk og økonomisk samarbeidsavtale mellom Irak og Sovjet.
 Kassem ytret også krav om større irakisk kontroll over oljeressursene.

Baath-partiet: Frustrert over Kassems holdning til arabisk enhet.
 Partiet hadde fått større gjennomslagskraft etter Suez-krisen.
 Lederne i partiet bestemte seg for å fjerne Kassem.
 1959: Første forsøk på å rydde Kassem av veien.
 Saddam Hussein en av mennene bak attentatplanene.
 Kassem en merket mann: Motstandere på alle kanter.
 Vesten: Trodde Irak var tapt til kommunismen.

Kassems fall

Makten til å bestemme regjeringens skjebne lå hos hæren.
 En rekke kuppforsøk mot Kassem fra 1958-1963.
 8. februar 1963: Kuppmakerne lyktes.
 Kurderne, panarabister og Baath-tilhengere ville alle ha slutt på Kassems styre.
 Baath hadde opplevd kraftig oppblomstring.
 Et militært byrå innen partiet hadde blitt dannet i 1962.
 Planene for maktovertagelse lagt blant offiserene i byrået.

Gatekamper i Bagdad.

Abdul Salam Aref nøkkelman bak kuppet.

Kassem tidligere medsammensvorne i 1958.

Aref samarbeidet med Ahmed Hassan al-Bakr.

Bakr var fetter av Saddam Husseins onkel og fosterfar.

Kuppmakerne glødende anti-kommunister.

Blodet fløt i Bagdads gater.

På den ene siden: Kuppmakerne, panarabiske offiserer og tilhengere av Baath-partiet.

På den andre siden: Offiserer og soldater lojale mot Kassem og kommunistene.

Kassem og sentrale medarbeidere stilt for provisorisk domstol og henrettet.

Kuppet var et faktum.

Det var også Sovjetunionens frafall.

Nytt regime under Aref (president) og Bakr (statsminister).

Revolusjonært styringsråd etablert.

Plaget av indre stridigheter.

Unge baathister gikk til angrep på kommunister.

Blodige utrenskninger, våpen levert fra USA.

Baath-partiet splittet; dyptgående uenighet rundt veivalg.

Ministrene falt hverandre i ryggen.

Situasjonen på gateplan også uryddig.

Nasjonalgarden – de unge baathistene – nå en styrke på 30 000 mann.

Styrken til disposisjon for Baath-partiets medlemmer.

Vilkårlige bortføringer og utrenskninger.

En plage også for president Aref.

18. november 1963: Aref gjennomfører kupp i kuppet.

Nasjonalgarden nedkjempet.

Presidenten, ikke Baath-partiet, med makten.

Aref ser mot Egypt

Aref arbeidet for å svekke Baath-partiet.

Støttet seg til panarabister.

Beundring for Nasser og hans nasjonale og regionale lederskap.

Aref innhentet av innenrikspolitiske realiteter.

Utviklet egen "Irak-først" politikk.

Det kurdiske spørsmålet fremdeles uløst.

Opprørerne i nord nedkjempet med rå makt.

Virkningene av Seksdagerskrigen

Juni 1967: Seksdagerskrigen satte Midtøsten på hodet.

Nederlaget stilte på nytt spørsmålstegn ved de militære regimene i regionen.

Irak: Raseriet vendte seg mot den nye presidenten, Abdul Rahman Aref.

Irak brøt samarbeidet med USA og Storbritannia.

Søkte tettere samarbeid med Sovjetunionen og Frankrike.

Internt: Baath-partiet gjenvant makten.
 Bakr og Saddam Hussein hadde gjenoppbygd partiet.
 Arbeidet pågikk fra november 1963 til juli 1968.
 Allianser mellom Baathistene styrket gjennom fengselsopphold.

Krigen i 1967: Inntrykk av svakhet i den irakiske hæren.
 Ny frykt for kommunismen.
 Baath-konspiratørene etablerte kontakt med sentrale offiserer.
 17. juli 1968: Kuppmakerne slo til.
 General Ahmed Hassan al-Bakr ny president.

Konsolidering av Baath-regimet og forholdet til Sovjetunionen
 1968: Regimet som ble etablert var et Baath-regime kun på papiret.
 Militær bakgrunn vel så viktig som partitilhørighet.
 Hæren alltid viktig for de makthaverne i Bagdad.
 Uten hærens støtte kunne man ikke være sikker.
 De nye lederne: Fra det sunnimuslimske beltet i nordvest Irak.

1968-1979: Bakr den sterke lederen.
 Baath-partiet betraktet som forlengelse av egen makt.
 Styrte sammen med Saddam gjennom et patron-klient system.
 Lojale krefter ble belønnet, andre ble brutalt rensket unna.
 Lederne ønsket ikke å være bundet av ideologi.
 Eget maktgrunnlag og handlingsrom viktigst.
 Lojalitet til Bakr og Saddam over lojalitet til Baath-partiet.

Kommunistene tilbudt plass i regjeringen.
 - Utenriks: Strategi for å knytte seg nærmere Sovjet
 - Innenriks: Viktig å få kommunistene til overflaten
 Juni 1969: Avtale med Sovjet om assistanse til oppbygging av oljefelt.
 Mål: Utkonkurrere sin rival i Golfen, Iran.
 Shatt al-Arab, porten til Den persiske golfen, sentralt i tvisten.
 Iran støttet også kurdiske opprørere i Nord-Irak.

Rivaliseringen fikk utløp innenriks: Trakassering av sjiamuslimer.
 Idé om at den iranske trusselen i Irak måtte fjernes.
 Sunnimuslimsk mindretall styrte sjiamuslimsk flertall.
 Splitt-og-hersk overfor sjiaene i sør.
 Taktikken underminerte sjiaenes solidaritet.

9. april 1972: Vennskapsavtale mellom Irak og Sovjetunionen.
 Iran støttet av USA; Irak trengte en supermaktalliert.
 Nasjonalisering av irakisk olje.
 Sovjet på sin side hadde mistet sitt feste i Egypt.
 Men russerne ønsket ikke aggressiv irakisk politikk overfor Iran.
 Forholdet til Syria forble preget av mistenksomhet.
 Irak avfeide forhandlinger med Israel – skritt mot regional dominans.

Saddam Husseins maktovertakelse

Krigen i 1973: Oljeinntektene åttedoblet.

Store og populære sosiale reformer gjennomført.

Opprustning: 40% av inntektene brukt til våpen.

Oljevåpenet: Sikret betydelig større handlingsrom overfor stormaktene.

Våpenforsyninger til Irak fra Sovjetunionen.

Patron-klient nettverket utvidet.

Saddam fikk økt innflytelse: Kontroll over oljeinntektene.

Tok gradvis over presidentens ansvarsområder.

16. juli 1979: Bakr trakk seg, Saddam ble president.

Saddam hadde et solid maktgrunnlag.

Iran-Irak krigen

Februar 1979: Den islamske revolusjonen i Iran.

Saddam utpekt som prestestyrets fiende nummer én.

Gjensidig fiendskap.

Iran og Irak ville begge unngå å bli en brikke i den kalde krigen.

Kaos etter revolusjonen.

Irak ønsket å endre grensedragningen i Shatt al-Arab.

Saddam ønsket også makt over Irans oljerike provins Khuzestan.

Iran dårligere militært rustet enn sin nabo.

Oljeproduksjonen hadde også sunket.

Irak dermed bedre stilt økonomisk og militært.

Saddam rede til å bryte ut av den kalde krigens logikk.

Ønsket regionalt herredømme, om nødvendig gjennom masseødeleggelsesvåpen.

Saddam trodde Khomeini sto uten supermaktsbeskyttelse.

Den irakiske presidenten forregnet seg.

1980: Krigen i gang.

Krigen ble langvarig og svært kostbar.

Golf-statene kom Saddam til unnsetning.

Mange var redde for spredning av den islamske revolusjonen.

Forholdet til stormaktene preget av "verken øst eller vest" strategi.

Behov for Irak som stabil oljeleverandør.

Sovjet reagerte først gjennom å stoppe våpenleveranser til Iran.

Russerne støttet Irak fra 1982.

Også USA og Vesten støttet Saddam.

Stormaktene ble spilt opp mot hverandre.

Først i 1988 ble det slutt på krigen.

Mer enn 1 million mennesker hadde mistet livet.

Invasjon av Kuwait

Saddam avhengig av sitt nettverk for å holde på makten.

Nettverket kostet penger.

Irak i pengeknipe etter krigen med Iran.

Saddam så en ny krig som løsningen på problemene.

Kuwait var målet.

Kuwait opprinnelig en del av den osmanske provinsen Basra.
Området skilt ut av britene.
Kuwaits selvstendighet støttet av Den arabiske liga.

Saddam håpet USA ville holde seg utenfor konflikten.
Han trodde Kuwait ville bli lett match.
Ville skremme Golfstatene til å inngå avtaler med Irak.
2. august 1990: Irak angrep Kuwait.
Okkupert, siden annektert.

Innlemmelsen fordømt internasjonalt.
FNs Sikkerhetsråd innførte handelsboikott.
Oljerør gjennom Tyrkia og Saudi-Arabia kuttet.
Saudi-Arabia fryktet at de var neste land på lista: Ba USA om hjelp.

Sikkerhetsrådet krevde tilbaketrekning.
Ga tillatelse til militære aksjoner om Irak ikke etterkom kravet.
Saddam håpet Sovjetunionen skulle komme til unnsetning.
Sovjet hadde verken vilje eller kapasitet til å gjøre det.
Den kalde krigens retorikk og logikk tilhørte fortida.

16. januar 1991: Det allierte angrepet på Irak.
Mange arabiske land deltok i koalisjonen.
Irak hadde ingen mulighet til å stå imot.
Saddam svarte på angrepet med raketter mot Israel.
Angrepene mot Israel påvirket ikke koalisjonens samhold.
28. februar 1991: Våpenhvile.

Følger av Golfkrigen

Opprør i Irak etter krigen: Kurderne i nord, sjiaene i sør.
USA så på mens Saddam slo ned opprøret.
Masseflukt til Saudi-Arabia og Iran.
USA foretrakk Hussein framfor borgerkrig og iransk innblanding.

FNs Sikkerhetsråd krevde stans i forfølgelsen av Iraks befolkning.
Sikkerhetssone opprettet i Nord-Irak og senere i Sør-Irak.
Sanksjoner ble opprettholdt.
FN ønsket stans i Iraks program for masseødeleggelsesvåpen.
Andre krav ble også stilt.
Saddam følte seg truet av nye militære angrep.
Ga tillatelse til FNs våpeninspektører i mai 1991.

Iraks økonomiske infrastruktur ødelagt.
Store lån fra krigen med Iran og krav om erstatninger fra Kuwait.
Sanksjonene hindret salg av olje.
Store følger for befolkningen.
Saddam henvendte seg til Frankrike og Russland.

1996: FNs olje-for-mat program: Lempe på konsekvensene for sivilbefolkningen.
 Ny offensiv fra Saddam for å fjerne sanksjonene.
 1997/ 1998: Irak "saboterte" våpeninspektørens arbeid.
 Hussein hevdet de jobbet for Mossad og CIA.
 Desember 1998: USA og Storbritannia bombet Irak.

Olje-for-mat programmet utvidet.
 Iraks forhold til USA og Storbritannia svært anstrengt.
 Washington: Sentrale krefter ville fjerne Saddam.
 2000: Bush jr. president i USA.
 Mer aggressiv politikk overfor Saddam Hussein.
 Februar 2001: USA og Storbritannia bombet Irak på nytt.
 Januar 2002: Irak identifisert av Bush som del av "ondskapens akse".
 Støtte til anslag mot Irak sikret i Kongressen og den amerikanske opinionen.

Invasjon av Irak

November 2002: FNs Sikkerhetsråd: Resolusjon 1441.
 Autoriserte ikke bruk av militær makt mot Irak.
 USA la fram bevis for at Irak hadde masseødeleggelsesvåpen.
 Invasjon også forsøkt legitimert gjennom å knytte Saddam til al-Qaida.
 Regimeendring i Irak: Kunne bli viktig forbilde i regionen.

20. mars 2003: Den amerikansk-ledede koalisjonen startet angrepet på Irak.
 9. april: Bagdad falt til koalisjonsstyrkene.
 1. mai 2003: President Bush erklærte at krigen i Irak var over.

Baath-partiet oppløst, dannelse av militser.
 Saddam fjernet: "Limet", i form av frykt eller tilgang til ressurser, forsvant.
 Sekteriske spenninger tydeliggjort.
 Oktober 2005: Avstemning om grunnlovsforslag.
 Sjiamuslimene og kurderne stemte overveldende for forslaget.
 Sunnimuslimene stemte like overveldende mot.

Valg i desember 2005: Befolkningen stemte etter etniske og religiøse skillelinjer.
 Kraftig varsel for stridighetene som skulle komme.